

”שלום זכר”

הרב חיים דרוקמן

מובא בשו”ע¹:

”נהגו לעשות סעודה ומשתה בליל שבת. לאחר שנולד זכר נכנסים אצל
התינוק לטעום שם, והוא ג”כ סעודת מצוה”.

מה המקור למנהג זה?

אומרת הגמרא²:

”רב ושמואל ורב אסי איקלעו לבי שבוע הבן ואמרי לה לבי ישוע הבן”.

מפרש רש”י במקום:

”שבוע הבן – ברית מילה, על שם שעברו עליו שבעה ימים. ישוע הבן – משתה

שעושיין לפדיון הבן בכור, ישוע מתרגמינן פורקן, כמו פדיון”.

מקשים תוס’ במקום על פירושו של רש”י ל”ישוע הבן”:

”וקשה. דאע”ג דמתרגמינן פדיון פורקן, מ”מ אין שייך לשון ישועה? ור”ת פירש

שנולד שם בן, ועל שם שהולד נושע ונמלט ממעי אמו, כדכתיב ’והמליטה

זכר”³, נקט לשון ישועה, והיו רגילין לעשות סעודה”.

א”כ המקור למנהג נמצא בדברי ר”ת, שהיו נוהגים לעשות סעודה לאחר לידת בן על

כך שהלידה עברה בשלום. אך עדיין לא מוסבר מדוע דווקא בליל שבת ומדוע זה נחשב

לסעודת מצוה.

אומר המהרש”ל:

”אלא נראה, כל סעודה שאדם עושה שלא כדרך מריעות ושמחה (=כינוס

חברים בעלמא) אלא כדי ליתן שבח למקום – או לפרסם המצוה או לפרסם

הנס קרוי סעודת מצוה, כגון פדיון הבן, לפרסום המצוה, ולפירוש ר”ת לפרסם

הנס, שנמלט הזכר והאשה. ועל כן כתב חכם אחד, ומהרא”י הביא בספרו⁴ וזה

לשונו: דמה שאנו נוהגין עכשיו, לאחר שנולד הזכר נכנסין לשם לטעום בליל

שבת הסמוך ללידה, דהיא סעודת מצוה, והיינו אותה סעודה דפירש ר”ת”⁵.

כלומר, סעודה שעושים בפדיון בכור עניינה לפרסם את המצוה, ולכן זו סעודת מצוה.

וגם סעודה שעניינה לפרסם את נס הלידה שעברה בשלום גם היא סעודת מצוה, כי

1. יו”ד רסה, יב. 2. בבא קמא פ, א. 3. ישעיהו סו, ז. 4. תרומת הדשן ח”א סימן רסט. 5. ים של

שלמה על בבא קמא פ, א.

עניינה שבח והודיה למקום. ועל כן הסעודה שעושים לאחר לידת בן כדברי ר"ת היא ודאי סעודת מצוה.

מוסיף המהרש"ל להביא בשם תרומת הדשן נימוק מדוע נהגו זאת דווקא בליל שבת: "וקבעו בלילי שבת בשעה שהכול מצויין בביתם".

לפי הסבר זה לא ברור מדוע עושים סעודה זו דווקא ללידת זכר ולא ללידת נקבה. הט"ז במקום מביא שני הסברים נוספים⁶. ההסבר הראשון מתבסס על מדרש חז"ל וההסבר השני מקורו ב'דרישה'.

נתחיל בהסבר השני, וזה לשונו של ה'דרישה'⁷:

"מה שנוהגין בשבת לבקר אצל תינוק הנולד משום שהוא אבל על תורתו ששכח כדאיתא בפרק המפלת⁸... ונראה משום הכי נתנה מילה לשמונה ימים אחר שעברו ימי אבילות וק"ל".

מכיוון שהתינוק אבל, כביכול, על התורה ששכח, באים לנחם אותו. נוכל להעיר שזו הסיבה שנוהגים להגיש בסעודה זו חומוס, שזהו מאכל אבלים, מכיוון שהוא עגול. וזו גם הסיבה שנוהגים להביא את התינוק למקום הסעודה של ה'שלום זכר'. זה גם מסביר היטב מדוע נהגו לעשות כן רק לזכר, מפני שזה אבל על התורה ששכח, ואין דבר זה שייך לנקבה.

אך הסבר זה קשה. שהרי "שלום זכר" זהו מנהג של אשכנזים, ואשכנזים נהגו שלא לנחם אבלים בשבת כלל? ועוד קושי – כאשר באים לנחם את התינוק כיצד ובמה אנו מנחמים אותו?

נחזור לענות על שאלות אלו אחר כך.

ההסבר הראשון של הט"ז הם דברי המדרש⁹:

"והיה שבעה ימים תחת אמו' (=שרק מהיום השמיני ללידה אפשר להביא את הבהמה לקרבן). ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר: משל למלך שנכנס למדינה וגזר ואמר כל אכסנין שיש כאן לא יראו פני עד שיראו פני המטרונא (=המלכה) תחילה. כך אמר הקב"ה לא תביאו לפני קרבן עד שתעבור עליו שבת, שאין ז' ימים בלא שבת, ואין מילה בלא שבת. עכ"ל. ובדרישה הביא מתשובת מהר"ר מנחם מה שנוהגים בשבת לבקר אצל תינוק הנולד שהוא אבל על תורתו ששכח, כדאיתא פרק המפלת. עכ"ל".⁷ ס' רס"ד אות ב. ⁸ "דרש רבי שמלאי: למה הולד דומה במעי אמו?... ונר דלוק לו על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו... ומלמדין אותו כל התורה כולה... וכיון שבא לאויר העולם – בא מלאך וסטרו על פיו, ומשכחו כל התורה כולה" (נידה ל, ב). ⁹ ויקרא רבה ב, י.

6. ס"ק י"ג וזה לשונו: "וראייתי סמך אחד לזה ממדרש רבה פרשת אמור פרשה כז: ר' לוי אמר משל למלך שגזר ואמר כל אכסנאין שיש כאן לא יראו פני עד שיראו פני המטרונא תחילה. כך אמר הקב"ה לא תביאו לפני קרבן עד שתעבור עליו שבת, שאין ז' ימים בלא שבת, ואין מילה בלא שבת. עכ"ל. ובדרישה הביא מתשובת מהר"ר מנחם מה שנוהגים בשבת לבקר אצל תינוק הנולד שהוא אבל על תורתו ששכח, כדאיתא פרק המפלת. עכ"ל".⁷ ס' רס"ד אות ב. ⁸ "דרש רבי שמלאי: למה הולד דומה במעי אמו?... ונר דלוק לו על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו... ומלמדין אותו כל התורה כולה... וכיון שבא לאויר העולם – בא מלאך וסטרו על פיו, ומשכחו כל התורה כולה" (נידה ל, ב). ⁹ ויקרא רבה ב, י.

שבת, שאין שבעה ימים בלא שבת ואין מילה בלא שבת, הדא הוא דכתיב
 'ומיום השמיני והלאה ירצה'."

במשל: המלך אומר לכל מי שרוצה לראות אותו שהוא צריך לראות את פני המלכה
 תחילה. ובמשל: לפני שמביאים קרבן ולפני שמלים תינוק צריכה להיות שבת לפני כן.
 מדוע? מה העניין בזה? מה משמעות המדרש הזה?
 מפרש ה"יפה תואר" במקום:

"מה שקרא לשבת מטרונא הוא על דרך שבת מלכתא. והטעם במשל הזה, כי
 השבת מורה על חידוש העולם והשגחת ה' בשפלים. והאמונה בזה צריך
 שתקדים לכול. ולכן אלה המביאים קרבן ומקטירים ומגישים לשמו הגדול בלי
 אמונה בחידוש העולם ובהשגחת ה' – אמונת שווא הוא. וזה שאמר כי השבת
 צריך שתעבור לפני מצות הבאת קרבן ומצות מילה."

ואולם ניתן להסביר את העניין כך: כדי להיפגש עם המלך יש צורך להיפגש עם
 המטרונא תחילה. הפגישה עם המטרונא היא זו שמאפשרת את הפגישה עם המלך.
 בלא הפגישה עם המטרונא יש חשש שלא יהיה אפשר להיפגש עם המלך מחמת אימת
 המלכות, גדלות המלכות וכיו"ב. על כן דווקא הפגישה עם המטרונא היא זו שמאפשרת
 גם את הפגישה עם המלך עצמו. ונבאר את דברנו:

ישנו שיר חסידי שאלו הן מילותיו: "מפני מה יורדת הנשמה למטה, מאיגרא רמא לבירא
 עמיקתא? אלא התירוץ הוא – ירידה צורך עלייה". עד כאן מילות השיר. הנשמה יורדת
 מעולם רוחני עליון אל העולם השפל הזה. מדוע? כי זו ירידה לצורך עלייה הנשמה
 יורדת לעולם כדי להעלות אותו ולהתעלות על ידו. הנשמה יורדת לעולם כדי לקדש
 את העולם הזה, וכדי להתעלות דווקא בו ועל ידו.

את האידיאל הגדול הזה מבטאת מצות המילה. המילה מבטאת את המהות המיוחדת
 של ישראל, את סגולת ישראל, קדושה שמתגלה בעולם הזה. על המילה אנו אומרים
 (בבראשית): "ועל בריתך שחתמת בבשרנו". המילה מבטאת חיי קודש, גוף קדוש. וכמו
 שאומר הרב זצ"ל¹⁰ שלישראל יש לא רק רוח הקודש אלא גם בשר קודש. ייעודם של
 ישראל לחיות חיי קודש בעולם הזה.

ולכן אין מילה בלא שבת. היסוד הזה של המילה מתברר בעזרת המציאות המיוחדת
 של שבת קודש. השבת היא זו שמלמדת שיש קדושה בעולם הזה. כי עניינה של שבת
 קודש הוא שיש "צינור" שיורד מהעולם העליון אל העולם שלנו, וכך החיים מתקדשים
 ביום השבת. אפילו הצדדים החומריים של החיים מתקדשים. הסעודות בשבת הם
 סעודות מצוה. וכמו שמובא בגמרא¹¹:

10. אורות התחיה לג. 11. ביצה טז, א.

"דאמר רשב"ל נשמה יתירה נותן הקב"ה באדם ערב שבת ולמוצאי שבת נוטלין אותה הימנו, שנאמר 'שבת וינפש' – כיוון ששבת וי אבדה נפש".
 מהי אותה נשמה יתירה? מפרש רש"י:
 "נשמה יתירה – רוחב לב למנוחה ולשמחה ולהיות פתוח לרווחה ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו".

ואין כוונת רש"י לומר שיש ביום שבת תיאבון כפול. אלא כוונתו לומר שהיחס למאכל הוא אחר ביום שבת! האכילה היא אכילה של קדושה ולכן הוא אוכל ואין נפשו קצה עליו! וקדושת השבת כל כך עליונה עד שהיא משפיעה ומקדשת גם את ששת ימי המעשה. כמו שחז"ל מביאים – שבאוהל אמהותינו היה נר דלוק מערב שבת לערב שבת, ובזה חז"ל מבטאים את העניין שקדושת השבת היא כה גדולה עד שהיא משפיעה ומקדשת גם כן את כל ששת ימי המעשה.
 כשם שבמשל יש חשש שאי אפשר להיפגש עם המלך מחמת אימת המלכות, אך אפשר להיפגש אתו באמצעות הפגישה עם המטרונוא, כך בנמשל יש לומר: דרך הפגישה עם המציאות המיוחדת של שבת קודש נפגשים עם ה' בעולם הזה. השבת מלמדת על כך שיש קדושה המתגלה בעולם הזה, ושאפשר להיפגש עם הקדושה בעולם הזה, וזהו עניינה של המילה כפי שהבאנו לעיל.

גם לפי ההסבר הזה מתבאר היטב מדוע נהגו לעשות כן רק לזכר ולא לנקבה, מפני שכל עניינה של "שלום זכר" הוא הכנה למילה, ודבר זה אינו שייך כלל בנקבה.
 כעת נבין היטב את עניינה של נחמת התינוק (בהסבר השני של הט"ז). התינוק היה קשור במעי אימו לעולם עליון: "ונר דלוק לו על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו... ומלמדין אותו כל התורה כולה", והנה הוא עוזב את העולם העליון, יורד לעולם הזה, ושוכח את כל מה שלימדו אותו. התינוק אבל על כך. ועל כן באים אנו לנחמו ביום שבת קודש. כי שבת קודש היא הנחמה. השבת מגלה שגם כאן, בעולם הזה, יש קשר לעולם העליון, לעולם הנצח. אנו לכאורה אומרים לו: הנה השבת מוכיחה לך שגם כאן, בעולם הזה, יכול אתה להיות קשור לעולם העליון! אתה מסוגל לכך! יש לך כוחות הנפש לכך! כאן, בעולם הזה, תלמד הרבה תורה ותקיים את מצוותיה, המקדשות את כל חיינו.

ברית השבת

"ושמרתם את בריתי" - במכילתא: ר' אליעזר אומר זה ברית שבת, רבי עקיבא אומר זה ברית מילה ועבודה זרה עד כאן. פירוש מחלוקת שלהם, כי לפי דברי הכול בא להזהיר שלא יסורו מן ה' יתברך ולבטל הברית שיש בינם לבין ה' יתברך. וסבר רבי אליעזר כי הברית והחבור הוא ברית שבת, וזה כי חלקי האדם הם שלושה הגוף והנפש והשכל, וידוע שהנפש יש לו חבור אל הגוף ואל השכל. וסבר ר' אליעזר כי כאשר הנפש יש לו דבקות בו יתברך, ונוהר מן החטא אשר הם שייכים לנפש כמו הנקימה והנטירה והשנאה ודברים הרבה אשר הם פעולות הנפש. ואמר הכתוב, כי כאשר ישמור הברית שלא יבטלו החבור על ידי החטאים שמתחייבים אל הנפש, רק ישמרו את ברית הנפש שיהיה עם ה' יתברך. ואז הגוף, אשר הוא משותף אל הנפש והשכל אשר הוא מצטרף אל הנפש, גם כן עם ה' יתברך, כאשר הנפש יש לו דבקות עם ה' יתברך. ולזה אמר זו ברית שבת כי השבת הוא לנפש כמו שאמרו ז"ל נפש יהירה נתנה באדם בשבת. ועוד כי השבת שהוא מנוחה שהוא לנפש כי התנועה היא לנפש וכן המנוחה היא לנפש לכך כתיב שבת וינפש, וכאשר ישמרו השבת בשלמות ואז יהיה לנפש דבקות עם ה' יתברך ימשך אחר זה הגוף והשכל גם כן שיהיה עם ה' יתברך. ולרבי עקיבא אדרבא אם ישמרו המילה שהיא בגוף עד שאין לגוף סלוק מאתו יתברך... ונראה שרצה לומר שישמרו גם כן מן שאר חטאים שהם שייכים לגוף כמו התאוות וכיוצא בזה, וכן שאר החטאים שהם שייכים אל השכל, ואז האדם כאשר יש לגוף ושכל חבור אל ה' יתברך אז גם הנפש אשר יש לו חבור אל הגוף ואל השכל גם כן עם ה' יתברך.

ויש לך לפרש גם כן לדעת שישמרו את ברית השבת, כי השבת הוא לנפש כמו שכתבתי, וראוי שיהיה החבור שהוא לנפש עם ה' יתברך ברית כי הנפש יש לו דביקות וחבור גמור עם ה' יתברך ואין לו הסרה כלל לזה אמר זה ברית השבת. ולדעת רבי עקיבא הוא ברית מילה וברית ע"א מפני שישאל שאין לו ברית המילה הוא מסולק מן ה' יתברך כאשר הוא ערל וכן אם לא ישמרו ברית ע"א הוא מסולק לגמרי מן ה' יתברך. ולדעת רבי אליעזר השמירה שיהיה לו ברית וחבור עם ה' יתברך לגמרי ולדעת רבי עקיבא שישמרו שלא יסולק החבור וזה שייך אצל ברית המילה וברית ע"א שכאשר לא ישמרו הוא הסרה לגמרי מן ה' יתברך וזה נכון.